

Antwerpen-Keizerstraat 63-69
Programma van Maatregelen

Amsterdam 2018
VUhbs archeologie

INHOUD

1	GEMOTIVEERD ADVIES	3
1.1	Archeologische synthese	3
1.2	Volledigheid onderzoek	3
1.3	Administratieve gegevens plangebied	4
2	PROGRAMMA VAN MAATREGELEN VOOR EEN UITGESTELD VOORONDERZOEK MET INGREEP IN DE BODEM	5
2.1	Administratieve gegevens plan- en onderzoeksgebieden	5
2.2	Aanleiding van het vooronderzoek	6
2.3	Resultaten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem	6
2.4	Vraagstelling en onderzoeksdoelen	6
2.5	Methode	7
2.5.1	Proefputten	8
2.6	Onderzoekstechnieken	8
2.7	Randvoorwaarden	9
2.8	Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code voor Goede Praktijk	10

1 GEMOTIVEERD ADVIES

Het gemotiveerde advies is gebaseerd op het bureauonderzoek dat voor dit plangebied is uitgevoerd. Binnen dit bureauonderzoek is het kennispotentieel van het plangebied bepaald op basis van de archeologische verwachting en de geplande werkzaamheden. Op basis van dit potentieel is een advies voor vervolgonderzoek geformuleerd dat resulteert in onderliggend Programma van Maatregelen.

1.1 ARCHEOLOGISCHE SYNTHESE

In het plangebied zullen verbouwingen gaan plaats vinden ter hoogte van de Keizerstraat 63-69 te Antwerpen (zie paragraaf 1.2). Deels zullen de bestaande panden worden afgebroken en zal er nieuwbouw plaatsvinden. Deel gaat het om een interne verbouwing. Hierbij worden tevens een infiltratiebekken en een parkeergarage aangelegd. Voor het plangebied is een bureauonderzoek uitgevoerd om een inschatting te maken van de archeologische potentie en kenniswinst.

De archeologische waarde van het plangebied wordt als hoog ingeschat op basis van de uitgevoerde assessment. Het plangebied is gelegen in het centrum van Antwerpen, daarbij is het gelegen in de Vastgestelde Archeologische Zone Historische Stadskern van Antwerpen. Deze zone is vastgesteld daar hier veel archeologische resten nog in de ondergrond verwacht kunnen worden. Daarnaast heeft een bouwhistorisch onderzoek en dit assessment aangetoond dat aan de Mazengang ooit een godshuis en woningen hebben gestaan. Deze zijn in de loop van de tijd verplaatst naar elders in de stad Antwerpen. Echter is het niet duidelijk wat met de resten van deze huizen en het godshuis gebeurd is. Het is goed mogelijk dat hier nog resten van te verwachten zijn.

Oudere resten onder deze Middeleeuwse – Nieuwe tijd bebouwing kunnen niet uitgesloten worden. Uit het assessment blijkt dat binnen een straal van 500 meter tevens bij een opgraving resten uit de IJzertijd aan het licht zijn gekomen. Binnen de Archeologische zone van de Historische stadskern van Antwerpen kunnen daarnaast ook resten uit de Steentijd en de Romeinse tijd verwacht worden.

Binnen het plangebied wordt vervolgonderzoek aangeraden daar waar een ingreep in de bodem plaatsvindt (zie fig. 2). Het betreft de zones waar afbraak gaat plaatsvinden, waar de parkeergarage verbouwd en aangelegd gaat worden. Ook de zones waar de Pompputten, regenput, septic tank en het infiltratiebekken behoren hiertoe. Het assessment heeft aangetoond dat binnen deze zones de verstoring in de bodem niet dieper dan 2.7 m is ter hoogte van de al bestaande kelder en grotendeels zelfs maar ca. 1.0 m (zie paragraaf 1.3). Binnen deze zones zal het bodemarchief behoorlijk verstoord worden van ca. 2.5 m tot maar liefst 6.0 m ter hoogte van de parkeergarage, ook ter hoogte van de al bestaande garage. Samen met de archeologische verwachting geldt voor deze zones een hoog potentieel tot kenniswinst. Bijgevolg wordt vervolgonderzoek geadviseerd.

1.2 VOLLEDIGHEID ONDERZOEK

Het gemotiveerd advies voor vervolgonderzoek is gebaseerd op het verslag van resultaten waaruit is gebleken dat alleen een bureauonderzoek onvoldoende is om alle vooropgestelde onderzoeksvragen die bij een archeologische vooronderzoek relevant zijn te beantwoorden. Daarom wordt vervolgonderzoek geadviseerd. Hieronder wordt daartoe verder een Programma van Maatregelen opgemaakt.

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS PLANGEBIED

Ligging: Antwerpen-Keizerstraat 63-69

Projectcode: 2018L139

Coördinaten: Noordwest: 152.850/212.437

Noordoost: 152.895/212.430

Zuidwest: 152.850/212.387

Zuidoost: 152.885/212.380

Erkend archeoloog: Martijn Bink (OE/ERK/Archeoloog/2015/00005)

Uitvoerder: VUhbs archeologie (OE/ERK/Archeoloog/2015/00004)

Kadastrale gegevens

Gemeente Antwerpen, 2^e afdeling, sectie B

Percelen 901C, 903 en 904

Tabel 1.2. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Kadastrale gegevens. Bron: CadGIS Viewer.

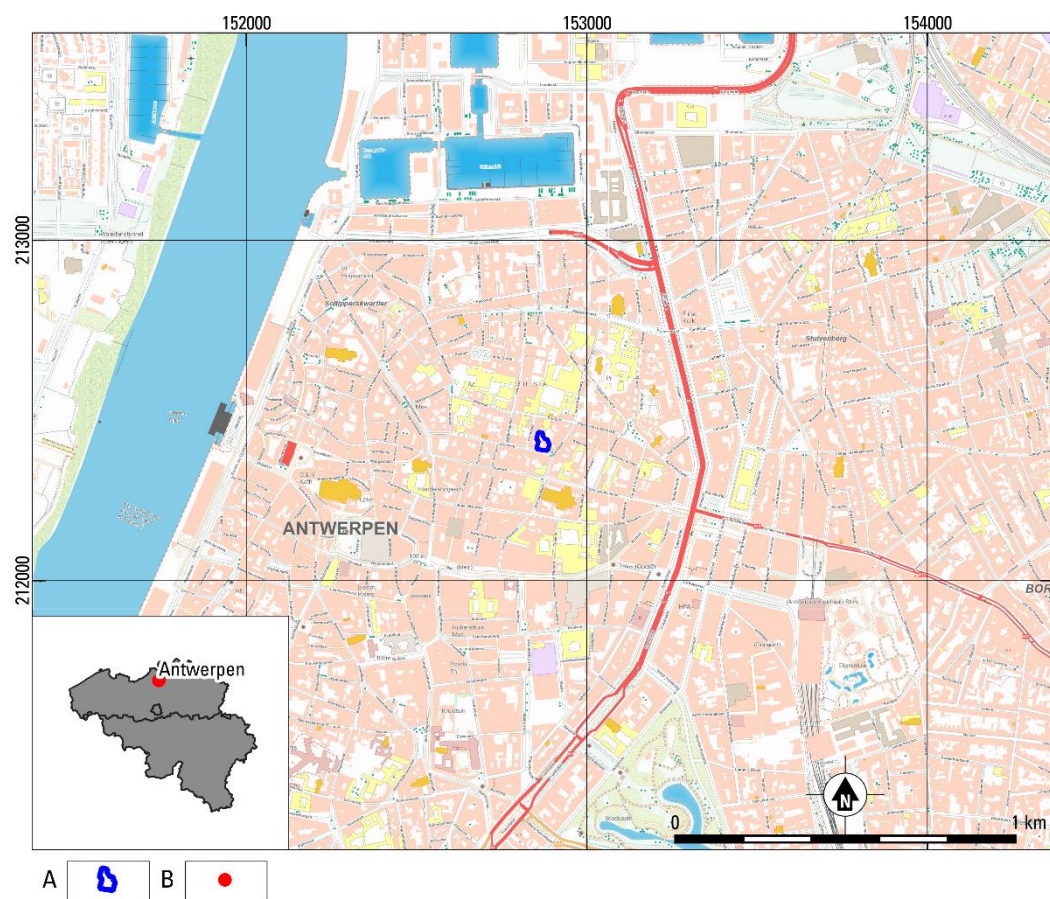

Fig. 2. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Locatie van het plangebied op de topografische kaart en de locatie van Antwerpen in België. Bron: wms.ngi.be/cartoweb.

A plangebied; B locatie gemeente.

2 PROGRAMMA VAN MAATREGELEN VOOR EEN UITGESTELD VOORONDERZOEK MET INGREEP IN DE BODEM

2.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS PLAN- EN ONDERZOEKSGBIEDEN

Antwerpen-Keizerstraat 63-69

- Kadastrale percelen: gemeente Antwerpen, 2^e afdeling, sectie B, 901C, 903 en 904
- Oppervlakte plangebied: 1375 m²
- Oppervlakte bodemingrepen: 595 m²
- Oppervlakte onderzoeksgebied: 713 m²

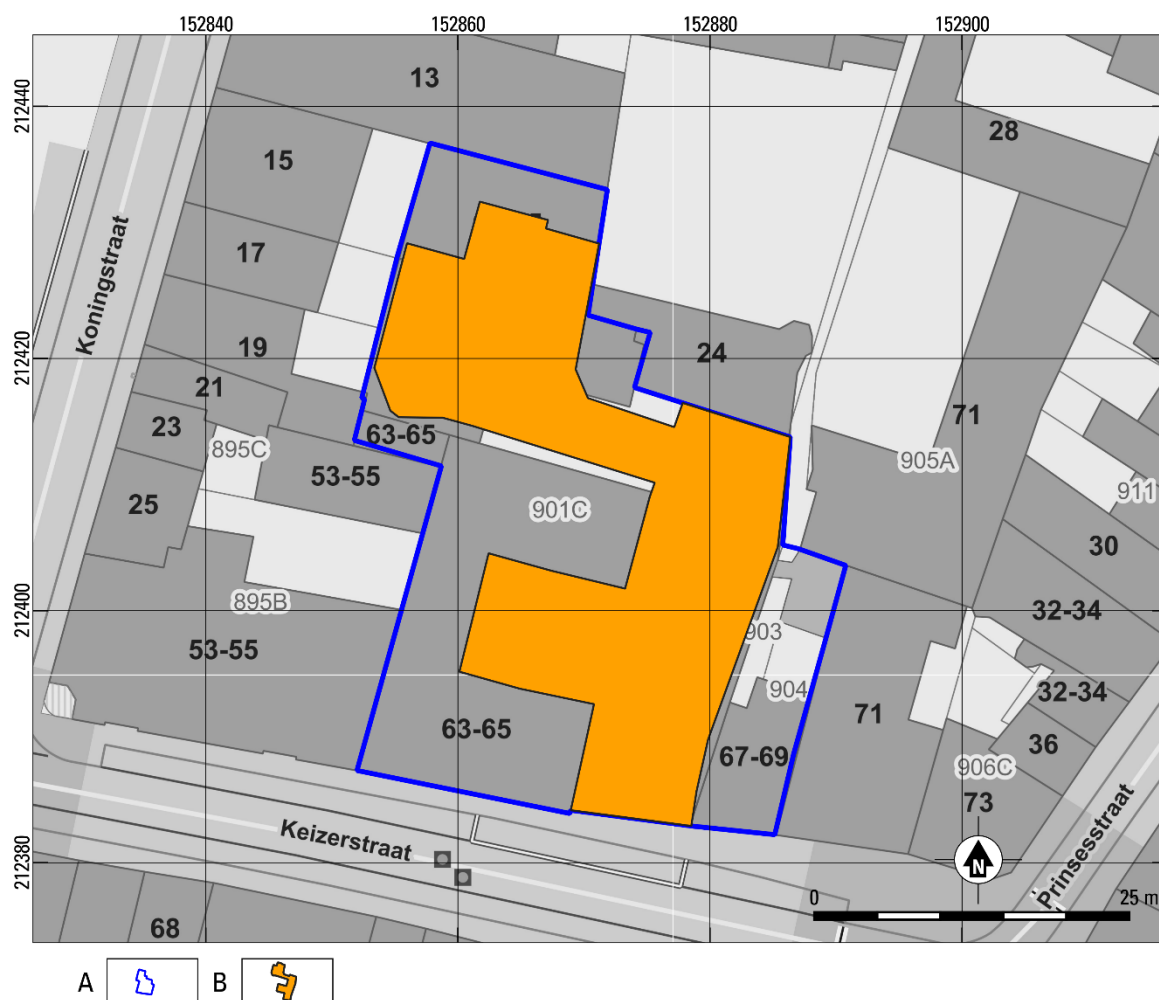

Fig. 2. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Aanduiding onderzoeksgebieden binnen het plangebied op de GRB.

A plangebied; B onderzoeksgebied.

2.2 AANLEIDING VAN HET VOORONDERZOEK

In het plangebied Antwerpen-Keizerstraat 63-69 zal het voormalige hotel Prinse worden verbouwd tot appartementen. Daarbij zal de bestaande kelder van Keizersgracht 65 worden verdiept en uitgebreid. Op het achterterrein van Keizersgracht 63 zal nieuwbouw worden opgericht. In het verslag van resultaten is in detail ingegaan op de geplande werkzaamheden.

2.3 RESULTATEN VAN HET VOORONDERZOEK ZONDER INGREEP IN DE BODEM

Het archeologisch bureauonderzoek heeft uitgewezen dat potentie op kennisvermeerdering groot is ter hoogte van het onderzoeksgebied. Hier zijn resten van de activiteiten die op de erven achter de huidige bebouwing zijn uitgevoerd in de periode 1560-1900, resten van de voormalige godshuizen Mazensteeg, resten van oudere bebouwing van de stad Antwerpen (ca. 1300-1560) en resten van voor het ontstaan van Antwerpen, met name ook uit de IJzertijd, de Romeinse tijd en eventueel losse vondsten uit de Steentijden te verwachten. Daarbij geldt dat de jongere resten mogelijk de resten uit oudere perioden kunnen hebben verstoord. Het is gebleken dat het bureauonderzoek voor deze terreinen nog niet alle onderzoeksvragen behorend bij een archeologisch vooronderzoek heeft kunnen beantwoorden. Voor een beschrijving van de wel behaalde resultaten: zie het bureauonderzoek.

2.4 VRAAGSTELLING EN ONDERZOEKSDOELEN

De belangrijkste doelstelling van het vooronderzoek met uitgesteld traject is na te gaan of er zich archeologische waarden in het plangebied bevinden en wat de impact van de geplande werkzaamheden is op deze waarden.

De vraagstelling voor het vervolgonderzoek zijn:

- Welke resten van bewoning en ander gebruik zijn binnen het onderzoeksgebied aanwezig of te verwachten?
- Welke stratigrafie is binnen het onderzoeksgebied aanwezig? Tot welke diepte kunnen archeologische resten worden aangetroffen?
- In hoeverre wordt / worden de vindplaats(en) bedreigd door de geplande werkzaamheden? Is / zijn de vindplaats(en) mogelijk *in situ* te behouden? Zo niet, is een opgraving noodzakelijk en wat zijn de methoden en vraagstellingen van een eventuele opgraving?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen en vondsten?
- Komt dit het onderzoeksgebied of een deel van het onderzoeksgebied in aanmerking voor een opgraving? Zo ja, zijn er mogelijkheden voor een behoud *in situ*?

Bovenstaande vragen betreffen de algemene onderzoeksvragen die door middel van het vervolgonderzoek beantwoord dienen te worden. In de volgende paragraaf worden de verschillende potentiële methoden besproken, als mede de specifieke doel- en vraagstellingen.

2.5 METHODE

De keuze van de methode voor het vervolgonderzoek dient te voldoen aan de volgende vier criteria:

- Is het mogelijk de betreffende methode toe te passen op het terrein?
- Is het nuttig de betreffende methode toe te passen?
- Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief om de betreffende methode toe te passen?
- Is het noodzakelijk de betreffende methode toe te passen (kosten – batenanalyse)?

In deze fase van het onderzoek was het niet mogelijk om een landschappelijk booronderzoek uit te voeren. Het uitvoeren van een landschappelijk booronderzoek is echter in stedelijke context niet zinvol omdat de boringen, als deze al niet stuiken op allerlei bouwresten en/of funderingen allen de aanwezigheid van een (dik) pakket resten aan zal tonen, waarbij niet kan worden vastgesteld in hoeverre het om oudere resten gaat en in hoeverre om jongere resten. Om deze reden wordt er voor gekozen om direct over te gaan tot een vooronderzoek met ingreep in de bodem.

De mogelijk te gebruiken methoden voor een vooronderzoek met ingreep in de bodem zijn: verkennend archeologisch booronderzoek, waarderend archeologisch booronderzoek, proefputten in functie van steentijd artefactensites, proefsleuven en proefputten en een werfbegeleiding.

Archeologisch booronderzoek heeft vooral zin voor het aantonen van steentijd artefactensites. Hoewel binnen Antwerpen zeker een kans bestaat op het aantreffen van vondstmateriaal uit de steentijden, is het onderzoeksgebied gelegen in langdurig bebouwd gebied. De kans op het aantreffen van goed bewaarde steentijd artefactensites is daarom quasi nihil. Een archeologisch booronderzoek is daarom niet zinvol. Wel kunnen tijdens regulier onderzoek losse steentijdartefacten worden aangetroffen.

Om vast te kunnen stellen of er sporen aanwezig zijn uit de periode Neolithicum – heden is in stedelijke context een proefputtenonderzoek de beste methode (nuttig, niet overdreven schadelijk en kosten-batenefficiënt).

Conclusie

Op basis van bovenstaande overwegingen wordt een proefputtenonderzoek voorgesteld.

De onderzoeksdoelen zijn succesvol bereikt wanneer de vooropgestelde onderzoeksvragen en de bijkomende onderzoeksvragen die opgesteld worden naar aanleiding van elk assessment beantwoord zijn. Daarnaast dient er een gefundeerde uitspraak gedaan te worden over de aard, omvang en behoudenswaardigheid van de archeologische waarden in het onderzoeksgebied en een eenduidig advies uitgesproken te worden voor de vrijgave van het terrein, een opgraving of behoud *in situ*. Om te bepalen of het onderzoeksdoel is bereikt, gebruikt de erkend archeoloog de volgende criteria:

1. Oppervlaktecriterium: Om een voldoende inzicht te krijgen in de aan- of afwezigheid van resten, is het van belang dat voldoende ruime dekking wordt verkregen. Bovendien is het van belang dat de spreiding over het gehele terrein wordt gewaarborgd, zodat uitspraken kunnen worden gedaan over het volledige terrein.
2. Inhoudelijke evaluatie: De erkend archeoloog moet eventueel aanwezige archeologische waarden voldoende onderzoeken zodat uitspraken kunnen worden gedaan over onder meer datering, interpretatie en onderlinge samenhang van sporen en / of artefacten.
3. Ruimtelijke evaluatie: De erkend archeoloog moet eventueel aanwezige archeologische waarden zodanig onderzoeken dat hij een uitspraak kan doen over de ruimtelijke spreiding van archeologische vindplaatsen in het onderzoeksgebied.

2.5.1 PROEFPUTTEN

Het doel van proefputten is uitspraken te doen over de archeologische waarde van de totaliteit van een terrein door een beperkt maar representatief deel van dat terrein op te graven. Het onderzoek dient antwoord te geven op de volgende vragen:

- Zijn er sporen aanwezig?
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht bij een eventueel vervolgonderzoek?
- Welke resten van bewoning en ander gebruik zijn binnen het onderzoeksgebied aanwezig of te verwachten?
- Welke stratigrafie is binnen het onderzoeksgebied aanwezig? Tot welke diepte kunnen archeologische resten worden aangetroffen?
- Vallen onder het niveau van de kelder van Keizerstraat 65 (2,7 m –peil) nog archeologische resten of sporen te verwachten?
- In hoeverre wordt / worden de vindplaats(en) bedreigd door de geplande werkzaamheden? Is / zijn de vindplaats(en) mogelijk *in situ* te behouden? Zo niet, is een opgraving noodzakelijk en wat zijn de methoden en vraagstellingen van een eventuele opgraving?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen en vondsten?
- Komt dit het onderzoeksgebied of een deel van het onderzoeksgebied in aanmerking voor een opgraving? Zo ja, zijn er mogelijkheden voor een behoud *in situ*?

2.6 ONDERZOEKSTECHNIEKEN

Voor te hanteren methoden en technieken is hoofdstuk 8.6 van de Code van Goede Praktijk van toepassing. Het doel van de proefputten is om uitspraak te doen over de archeologische waarde van de totaliteit van het terrein door een representatief deel op te graven. Hierbij geldt dat er een minimum aan destructie van het archeologische erfgoed dient te worden toegebracht, maar wel een gedegen uitspraak gedaan kan worden over de waarde van het volledige terrein.

Uitgaande van de geplande verstoringen en de onderzoeksvragen is er voor gekozen om een viertal proefputten te onderzoeken op verschillende locaties binnen het terrein (zie fig. 3). Eén proefput wordt aangelegd in het voormalige huis nr. 65 achter de kelder, binnen de contour van de geplande parkeergarage, een tweede proefput wordt op de binnencour van nr. 63 gegraven binnen de contour van de parkeergarage. De derde en vierde proefput worden gegraven achter nr. 63 op de locatie van de geplande regenwaterput en het infiltratiebekken. Zo kan het beste worden vastgesteld welke impact geplande werken zullen hebben op de archeologische resten.

Indien ter plaatse blijkt dat een proefput niet op de geplande locatie aan te leggen is, dan kan de proefput binnen de grenzen van het onderzoeksgebied en met inachtnaam van bovengenoemde uitgangspunten verplaatst worden.

De proefputten dienen een afmeting van 4 bij 4 m te hebben. Het bovenste vlak wordt aangelegd direct onder de twintigste-eeuwse verstoringen en ophogingen. Er worden zo veel vlakken aangelegd als nodig is om de onderzoeksvragen te beantwoorden. Indien het niet mogelijk blijkt om de ongestoorde

bodem binnen een proefput te bereiken dan worden in de proefput een of meerdere boringen gezet om de diepte van dit niveau vast te stellen.

De putwanden van proefputten worden grondig bekeken om aan te geven op welke niveaus er tijdens een opgraving opgravingsvlakken moeten worden aangelegd. Essentieel is dat er een gedegen inzicht ontstaat in de stratigrafische opbouw van het terrein.

Het team dient onder leiding te staan van een archeoloog met aantoonbare ervaring in het leiden van proefputtenonderzoek binnen complexe stratigrafie.

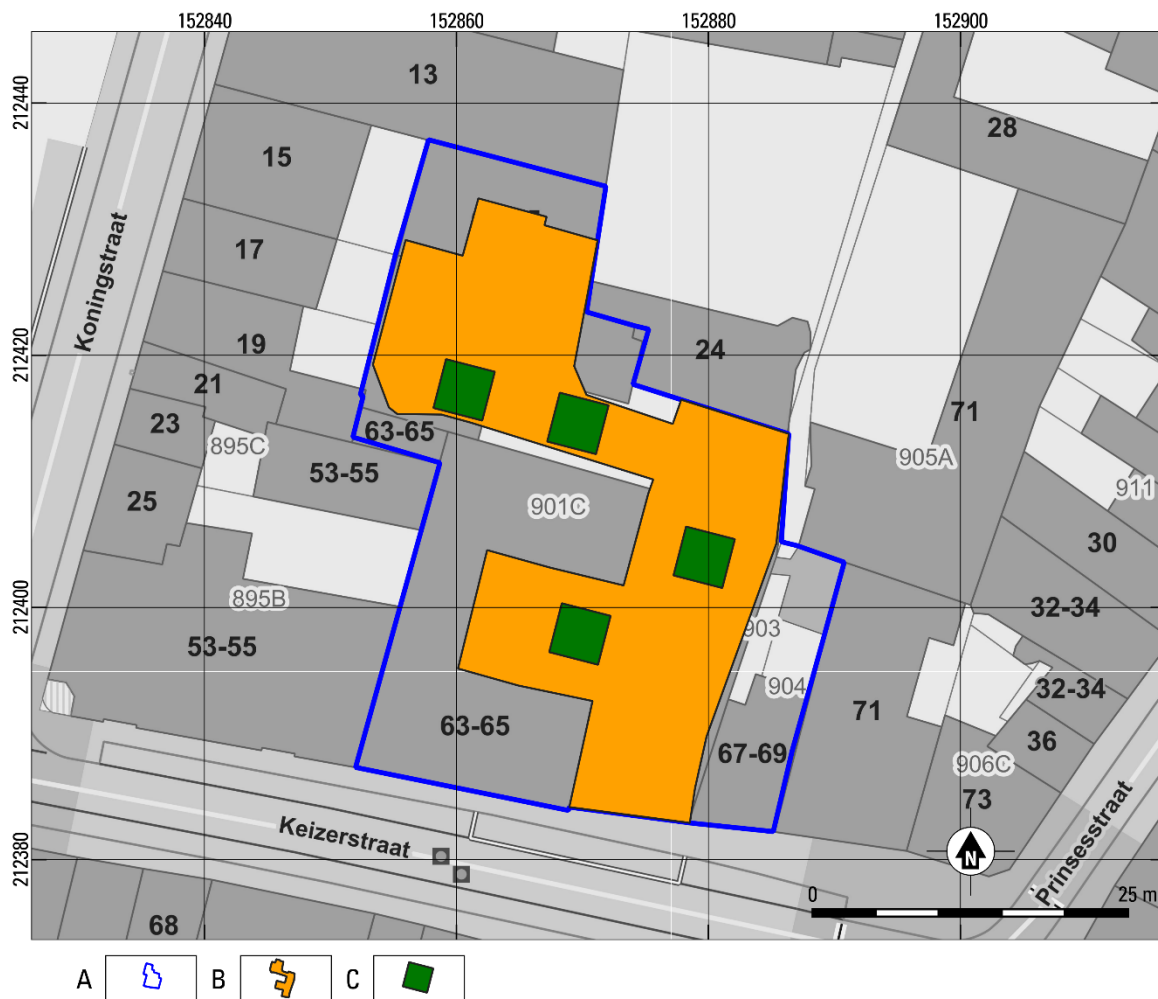

Fig. 3. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Locatie van de geplande proefputten.

A plangebied; B onderzoeksgebied; C proefput.

2.7 RANDVOORWAARDEN

Voorafgaand aan het proefputtenonderzoek zal de bestaande bebouwing deels gesloopt worden. Daarbij is van belang dat de aanwezige archeologische resten niet geschaad worden. Om deze reden is het niet

toegestaan om ondergrondse delen van de bestaande bebouwing te slopen zonder archeologische begeleiding. Bovengrondse delen mogen tot maaiveld worden gesloopt.¹

Funderingen die zonder twijfel in de 20^e eeuw dateren mogen, met instemming van de begeleidend archeoloog onder archeologische begeleiding worden verwijderd. Daarbij ziet de begeleidend archeoloog er op toe dat archeologische resten bij deze werkzaamheden niet worden geschaad. De kelder van nr. 65 mag pas worden verwijderd nadat het archeologisch proefputtenonderzoek heeft plaatsgevonden en de nota is bekrachtigd. Mogelijk volgt uit het proefputtenonderzoek dat de kelder moet worden verwijderd in de context van een archeologische opgraving.

2.8 VOORZIENE AFWIJKINGEN TEN AANZIEN VAN DE CODE VOOR GOEDE PRAKTIJK

Er kan gesteld worden dat er geen afwijkingen zijn ten aanzien van de Code van Goede Praktijk die voor aanvang van het vooronderzoek zonder en met ingreep in de bodem reeds voorzien zijn. Indien er redenen zijn om af te wijken van de Code van Goede Praktijk dan dient dit gemotiveerd te worden in het verslag van de resultaten (nota).

¹ Voor bovengrondse sloop gelden evenwel mogelijk eisen vanuit de monumentenzorg omdat de panden Keizerstraat 63 en 69 als gebouwd monument zijn aangeduid. Alle regels en richtlijnen met betrekking tot deze monumenten blijven uiteraard van kracht.